

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Χείμενα Παράλληλα

Δημοσθένους Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων Ἐλευθερίας

Κείμενο 1: Ο Δημοσθένης ως διδάσκων ηγέτης των Αθηναίων πολιτών

Ο Δημοσθένης χαρακτηρίζεται ως μέγιστος των ρητόρων τον οποίον εγέννησεν ο κόσμος και ο περί του Στεφάνου ο κράτιστος των λόγων. Ο χαρακτηρισμός αυτός δεν πρέπει να οδηγήσει εις πλάνην τούς το πρώτον ερχομένους εις επαφήν με τον Δημοσθένη, και να νομίζουν ότι τον χαρακτηρισμόν αυτόν τον αξίζει ένεκα ξηράς σπουδής και μελέτης της ρητορικής τέχνης, και ότι ένεκα ταύτης είναι κυρίως ρήτωρ. Οι λόγοι του Δημοσθένους δεν δύνανται να αποτελέσουν πρότυπα ρητορικών τεχνασμάτων ούτε καν είναι δυνατή η μίμησις των λόγων του από πολιτικόν ή ρήτορα, ο οποίος δεν πρόκειται να μιμηθή την ζωήν και το έργον του, διότι ο τοιούτος θα υπέπιπτεν εις βαρείαν πλάνην. (...)

Ο Δημοσθένης γοητεύων και παρασύρων κυρίως edίδασκε και ανύψωνε ηθικώς τους ακροατάς του. Edίδασκε εις ένα έκαστον το καθήκον του, τας πηγάς του καθήκοντος και τας εσωτάτας δυσχερείας από τας οποίας έπρεπε να ελευθερωθή. Τούτο είναι εκείνο το οποίον επραγματοποίησε μόνος ο Δημοσθένης. Διά των συλλογισμών του αναγκάζει όλους τους ακροατάς να παραδεχθούν ότι θα εκτελέσουν το καθήκον των, επί ποινη ήθικου εξευτελισμού, ο οποίος θα τους υπεβίβαζεν εις το επίπεδον του δούλου. (...) Η ηθική του Δημοσθένους έχει μίαν άμεσον κύρωσιν, την μαρτυρίαν την οποίαν η συνείδησις δίδει εις εαυτήν περί εκτελέσεως του καθήκοντος και ο «περί του Στεφάνου» είναι η ευγλωττοτέρα έκφρασις τούτου. Οι λόγοι του όλοι υπήρξαν μία συνεχής προτροπή προς δράσιν, μία σταθερά έκκλησις εις τας δυνάμεις της ψυχής αδιακόπως ανανεουμένη, ίνα κάμωμεν πάν ό,τι δυνάμεθα. (...)

Μακράν του να παρασύρη τους ακροατάς διά της γοητείας του λόγου έξω της πραγματικότητος, τους επαναφέρει και παρά την θέλησίν των, εκεί όπου απεμακρύνθησαν, αδιαλείπτως κάμων έκκλησιν εις την λογικήν των και καθιερών ίδιον τύπον διαλεκτικής συνεχούς λόγου. Άλλοι εφοβούντο μη οι ακροαταί σκεφθούν επαρκώς, και με αορίστους υπονοίας, δεισιδαιμονίας και φόβους εβύθιζον τα πνεύματα εις το σκότος. Ο Δημοσθένης θέτει ερωτήματα θαυμασίας καθαρότητος, διότι εξ αρχής πιστεύει εις την αλήθειάν των και ότι ιδέαι απλαί και αληθείς, εκτιθέμεναι σαφώς, δεν κινδυνεύουν να απορριφθούν. Ούτω ο Δημοσθένης έχει αποβή πολιτικός ανήρ όχι εν τω πνεύματι ενός συνηγόρου των αδυναμιών της μάξης, αλλ' ως ο διδάσκων ηγέτης.

Ν. Γ. Κασμάκου, Ο Δημοσθένης ως ανθρωπιστική αξία, σσ. 98-100

Κείμενο 2: Η τέχνη του Δημοσθένη

Ο Δημοσθένης δεν κρίνεται. Είναι ο ίδιος το βασικό κριτήριο της καλής ρητορείας. Οι λόγοι του έχουν μιαν καταπλήσσοσα καθαρότητα στη λογική τους δομή. Όσο για την ψυχολογική τους διεισδυτικότητα, πρέπει να σκεφθούμε το λαό στον οποίο απευθύνονταν, να ζήσουμε τις περιστάσεις και την εποχή, για να διαπιστώσουμε πώς κατώρθωνε καίρια να αγγίζει τις συναισθηματικές χορδές των ακροατών του. Δεν τους κολάκευε απεναντίας οι λόγοι του είναι σκληροί για τους Αθηναίους, αλύπητα επιτιμητικοί. Αλλά με τι τέχνη εκφράζει τις επιτιμήσεις του και πώς συναλλάσσει την καταδίκη με τη συγγνώμη, την οργή με την προτροπή! Και όλα αυτά με τα λιγότερα δυνατά γλωσσικά μέσα. Μάταια αναζητάμε διακοσμητικούς επιθετικούς προσδιορισμούς στο Δημοσθένη, όπως βρήκαμε στον Κικέρωνα. Ο λόγος του είναι από αυτή την άποψη γυμνός, αλλά ίσως και γι' αυτό πιο ρωμαλέος. Ρωμαλέος και για κάποιον άλλο λόγο· για το καίριο της έκφρασής του, για την απόλυτη ακριβολογία του.

Αυτά φυσικά δεν κατορθώνονται μόνο με εμπνεύσεις· τα δημιουργεί η σκληρή δουλειά, το σμίλευμα του λόγου στις απειροελάχιστες λεπτομέρειές του, η σιγανή και μαρτυρική πορεία προς το τέλειο, που δεν επιτρέπει ανάπαυση και δεν έχει τέρμα.

Κ. Τσάτσου, *Δημοσθένης*, σ. 345

Κείμενο 3: Η στάση του Δημοσθένη απέναντι στους συμπολίτες του

Ο Δημοσθένης δεν επιχειρεί να παρουσιάσει στους συμπολίτες του εύκολη την εκπλήρωση των αξιώσεών του ομορφαίνοντας ή και αποσιωπώντας την πικρή πραγματικότητα. Θέτει υψηλότερους στόχους. Δείχνει ότι εκτιμά τους ακροατές του, αφού τους συμπεριφέρεται όπως σε πνευματικά ώριμους συνανθρώπους και τους λέει όλη την αλήθεια. Για ένα λαό που αποτελείται από σκεπτόμενα άτομα, τα οποία σχηματίζουν δική τους κάθε φορά γνώμη, δεν υπάρχει πιο αποτελεσματική παιδαγωγική από αυτή. Η αλήθεια όμως του Δημοσθένη δεν περιορίζεται μόνο στην ανακοίνωση των απλών γεγονότων, που ήταν πολύ φυσικό να έχουν καταθλιπτική επίδραση. Ο Δημοσθένης τους διδάσκει ακόμα ότι αυτή η πραγματικότητα είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα της παθητικής αδράνειας και της επιπολαιότητας της αθηναϊκής πολιτικής. Δεν θεωρεί υπεύθυνη της αποτυχίας ούτε τη σύμπτωση, ούτε την κακοτυχία, αλλά αναζητεί την αιτία αποκλειστικά και μόνο στη συμπεριφορά των ίδιων των Αθηναίων. Και καθώς πιστεύει ότι η πρωταρχική αιτία του κακού δε βρίσκεται στην αναπόδραστη αναγκαιότητα του ιστορικού γίνεσθαι, αλλά σε μια ηθική ανεπάρκεια, ανακαλύπτει συγχρόνως ότι η πηγή των σφαλμάτων που έχουν διαπραχθεί, είναι ταυτόχρονα και πηγή της κάθε ελπίδας που τους απομένει. Θέτει το

πρόβλημα της θέλησης και αξιώνει να συγκεντρώσουν οι Αθηναίοι όλες τους τις δυνάμεις στην εκτέλεση ενός καθήκοντος που ως τώρα είχαν παραμελήσει, ή δεν το είχαν καν αληθινά αντιληφθεί.

Werner Jaeger, *Δημοσθένης, Διαμόρφωση και εξέλιξη της πολιτικής του*,
μτφρ. Δ. Καρπούζα-Καρασάββα, σσ. 146-147

Κείμενο 4: Η ειλικρίνεια του Δημοσθένη (I)

*Φαίνεται δὲ μετὰ παρηγορίας
μάλιστα τῷ δήμῳ διαλεγόμενος καὶ
πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν
ἀντιτείνων καὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν
αὐτῶν ἐπιφύομενος, ὡς ἐκ τῶν
λόγων λαβεῖν ἔστιν. Ἱστορεῖ δὲ καὶ
Θεόπομπος ὅτι, τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ
τινα προβαλλομένων αὐτὸν
κατηγορίαν, ὡς δ' οὐχ ὑπήκουε,
θορυβούντων ἀναστάς εἶπεν
«Ὑμεῖς ἐμοί, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι,
συμβούλω μὲν, κἂν μὴ θέλητε,
χρήσεσθε συκοφάντη δ' οὐδὲ ἂν
θέλητε».*

Και φαίνεται ότι και στο λαό μιλούσε (ο Δημοσθένης) με ειλικρίνεια, και στις επιθυμίες του έφερεν αντιρρήσεις, και τα σφάλματά τους τα κατηγορούσε, όπως μπορεί να το συμπεράνει κανείς από τους λόγους του. Ο Θεόπομπος μάλιστα γράφει, ότι κάποτε οι Αθηναίοι τον κάλεσαν να κατηγορήσει κάποιον, κι επειδή δεν δεχόταν, εθορυβούσαν. Και τότε αυτός σηκώθηκε και τους είπε: «Αθηναίοι, θα σας χρησιμεύσω σα σύμβουλος, έστω κι αν δεν το θέλετε, συκοφάντης όμως δεν θα γίνω, έστω κι αν το θέλετε.

Πλουτάρχου, *Δημοσθένης*, § 14, μτφρ. Α. Ι. Πουρνάρα, εκδ. Πάπυρος, σσ. 348-349

Κείμενο 5: Συμφέρον και ηθική

Στον «Ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν» είναι αξιοσημείωτος ο συγκερασμός, που προτείνει ο Δημοσθένης, ανάμεσα στο άμεσο συμφέρον της πόλεως των Αθηνών και σε μια πολιτική ηθικής αντιμετώπισης των μικρότερων και ασθενέστερων κρατών. Ο διττός αυτός σκοπός της επιχειρηματολογίας του λόγου διατυπώνεται απερίφραστα: «δεῖ δὲ σκοπεῖν μὲν καὶ πράττειν ἀεὶ τὰ δίκαια, συμπαρατηρεῖν δ' ὅπως ἅμα καὶ συμφέροντ' ἔσται ταῦτα». (...)

Γ. Ξανθάκου-Καραμάνου, *Μαρτυρίες στο έργο του Δημοσθένη*

Κείμενο 6: Η αγάπη του Δημοσθένη για την Αθήνα

Ο Δημοσθένης ήταν κατεξοχήν Αθηναίος και αγαπούσε με πάθος την πόλη του, όπως οι πρόγονοί του. Δεν είχε σημαίνει γι' αυτόν ακόμα η κρίσιμη ώρα που ο πολίτης χωρίζεται από την πόλη, όπως γύρω και ύστερα από αυτόν είχε αρχίσει να χωρίζεται για τους πολλούς ολοένα και περισσότερο. Ζούσε στη μεταβατική περίοδο, όπου αυτή η απαγκίστρωση άρχισε να συντελείται· αυτός όμως είχε μείνει ακόμη πιστός στην παράδοση, στην στενή σύνδεση του ατόμου με την κοινότητά του. Λάτρευε τας Αθήνας πιστεύοντας πως αιωνιότητα είναι η αιωνιότητα της πόλεως. Γι' αυτό και εντρύφησε από νέος στην ιστορία της. Σε αυτό τον δρόμο προς το παρελθόν συνάντησε τον Θουκυδίδη. Του στάθηκε ο μέγας οδηγός, όχι μόνο για να γνωρίσει τα κρίσιμα ιστορικά γεγονότα, που ακόμη βάραιναν στις Αθήνας, στο δικό του καιρό, αλλά και για τη διάπλασή του ως πολιτικού ρήτορα. Εκεί, στις δημηγορίες του Θουκυδίδη, θαύμαζε τις ανεξάντλητες δυνατότητες του αττικού λόγου, που αργότερα, με το δικό του τρόπο, ο ίδιος τις καλλιέργησε. Αλλά και από τη σύγχρονη ζωή αντλούσε πολιτικά διδάγματα και παραδείγματα ρητορικής τέχνης. Μόλις είχε ενηλικιωθή, παρακολούθησε την απολογία του Καλλίστρατου, που είχε κατηγορηθή με τον Χαβρία για την απώλεια του Ωρωπού το 336. Τόσο συγκλονιστική φαίνεται πως ήταν η εντύπωση που απεκόμισε από το λόγο του Καλλίστρατου, ώστε επί καιρό ύστερα, μελετούσε κατ' ιδίαν το λόγο αυτό και τον ανέπλαθε στη μνήμη του. Λένε μερικοί πως στάθηκε η εντύπωση αυτή ένα από τα πιο ισχυρά κίνητρα που τον έσπρωξαν προς την πολιτική δράση και προς την καλλιέργεια της ρητορικής τέχνης.

Κ. Τσάτσου, *Δημοσθένης*, σσ. 85-86

Κείμενο 7: Χαρακτηρισμός και μορφή τριών λόγων του Δημοσθένη

Οι λόγοι *Περί των συμμοριών*, *Υπέρ Μεγαλοπολιτών* και *Υπέρ της Ροδίων ελευθερίας* είναι ωραία δείγματα της κλασικής συμβουλευτικής ρητορικής· έντεχνη έκθεση απόψεων θεμελιωμένη λογικά με χάρη και οικονομία. Κι οι τρεις είναι σύντομοι, συμπυκνωμένοι, πάνω στο θέμα. Τα πολιτικά θέματα παρουσιάζονται από την άποψη της πολιτικής και οι προσωπικότητες αποφεύγονται εξολοκλήρου. Ο λόγος *Περί των συμμοριών*, που εκφωνήθηκε το 354 π.Χ., είναι ο παλαιότερος· οι νεότεροι κριτικοί συμφώνησαν με τον Διονύσιο (Αλικαρνασσία) (*Π. Θουκ.* 34) ότι ως προς το ύψος δείχνει την επίδραση του Θουκυδίδη. Οι επόμενοι [*Υπέρ Μεγαλοπολιτών*] και [*Υπέρ*

των Ροδίων ελευθερίας»] είναι λιγότερο συστηματικά αντιθετικοί στην έκφραση όπως και περισσότερο ευλύγιστοι στη διευθέτηση της αφήγησης και των επιχειρημάτων. Ο Δημοσθένης εδώ (στον «Περί των συμμοριών» λόγο) παρουσιάζεται ως πρακτικός και δεν πρόκειται να επαινέσει το παρελθόν όπως άλλοι ομιλητές, αλλά θα πει τι έπρεπε να γίνει τώρα. Ύστερα περιγράφει τον κίνδυνο του προτεινομένου πολέμου με την Περσία, στο κέντρο του λόγου του διατυπώνει την πρότασή του για μεταρρύθμιση του συστήματος των λειτουργιών, στη συνέχεια κάνει μια ανασκόπηση των οικονομικών αναγκών και καταλήγει μ' έναν επίλογο που συνεχίζει το θέμα του προοιμίου. Η δομή με τον τρόπο αυτό είναι γενικά συμμετρική με την κύρια ιδέα στο κέντρο του λόγου, μια διάταξη τυπική για τη συμβουλευτική ρητορεία του Δημοσθένη.

P. E. Easterling - B.M.W. Knox, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*,
μτφρ. Ν. Κονομή, Χρ. Γριμπά, Μ. Κονομή, σσ. 683-684

Η Β' Αθηναϊκή Συμμαχία το 355 π.Χ.